

մէն բան զի. բաւ. հալեցունել, ըսելով՝ բոլոր ուժը ձեռքէն մ'առնեն, մանաւանդ երբոր երկայն ժամեր ծով կենալով հաց և ջուր չնս դրած բերանդ:

Իրիկունն ալ կանուխ և խիստ չափով կեր կերակուրը. ուտելէդ երկու ժամ չանցած մի՛ պահուիր:

Գ.

ՕՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ.

Արթնալուդ պէս, ձեռքերովդ բաւական անգամ շփէ կուրծքերդ՝ մանաւանդ սրտիդ վրան, զգուշանալով հանդերձ՝ որ ջերաջերմ անկողնէ ելլելու ժամանակ՝ ցուրտը մէկէն ի մէկ մարմնոյդ ծակոտիները չ'զոցէ, որմէն հարուխ և ուրիշ վնասներ կ'ծագին: Ախովդ սրտիդ վրայ ամուր ամուր շփելով՝ արիւնը ակէն կսկսի եռալ, երազ շարժիլ և գալիք վնասները խափանել:

Օդին հարուածէն պէտք է այնպէս զգուշանաս՝ ինչպէս աղեղի բերնէ ելած նետէն. ցուրտ օդը մերթին ծակերը կ'ընկնու, տակը գեշ հիւթերը կը ժողովուին, որոնք կամ քրտնելով դուրս պիտի ելնեն, և կամ ուրիշ զգալի արտաշնչութեամբ մը:

Ասոր համար, ամառն անգամ, որ թնթիւ լաթեր կ'հագնուի սովորաբար, հարկաւոր է ստորին որովայնը բամբակէ կտաւով մը ծածկել, որպէս զի խիթ մը չպատահէ:

Զմեռը ցուրտ օդով ճամբայ ըրած ատենդ՝ և կամ երբոր ցրտէն ոտքերդ մրսած են, տուն եկածուդ պէս գաղջ ջուր բերել տուր, ոտքերդ և ձեռքերդ մէջը դիր, և շարժէ՛ որ հանդարտ ճամբով մը բնական ջերմութիւն մտնէ երակներուդ և շնչափողերուդ մէջ. յետոյ դիմանալու չափ ջերմ ջրոյ մէջ լուս'. եթէ մէկէն ի մէկ առանց այս նախընթաց զգուշութեան տաք ջրոյ մէջ ընկղմես, ցրտացած արիւնը կը մաճնու, ջրերդ և շնչերակներդ կ'իլանաւին, որուն հետեւութեան վտանգը ըսել հարկ չէ:

Գ.

ՔՈՒՆԸ.

Լաթերդ հանելով պառկելու վրայ եղած ատեններդ ուժով և երկայն ատեն սրունքներդ շփէ, որ-

չափ որ կարելի է, և մի՛ զաղրի շփելէ մինչև որ զգաս՝ թէ բաւական տաքցուցիր. յետոյ ամեն մէկ մատներդ զատ զատ շարժէ:

Անկողին մտնելուդ պէս՝ առաջին անգամ պէտք է սիրտդ ննջէ, ըսել կուգեմ, քուն խռովող ամեն մտածմունքներ մէկդի ընկու է, որ չըլլայ թէ սրտին հանդարտութիւնը չփոխեն:

Եւ և ձախ կողերուդ վրայ ալ պառկէ, քիչ մը ծնկներդ ամփոփէ, և այնպէս քնացիր:

Ամեն անգամ որ արթննաս՝ անկողնոյդ մէջ տարածուէ, փռուէ՝ և վերստին ամփոփուէ. արեան շրջանը ազատ պահելու կերպն աս է:

Գլուխդ և երեսներդ բնաւ ծածկոցի տակ մի՛ ժողվեր, շնչառութիւնդ թէ՛ ազատ չըլլար և թէ՛ մաքուր. Բերանդ գոց քնացիր:

Յ.Յ. Թէ- 30:

ՊՈՒՆՈՎՆԻԿ ՅՐԸՅ

(ՇԵՐՆԱԿԱՆ)

Մէկ առաւօտ սովորաբար ես դնացի որսի. բոլորը ինչ որ այդ օրը (պատահեց հետո, մշտական տպաւորվեց իմ յիշողութեան մէջ. Երբ որ ես վաղեցի բաւականին մեծ տարածութիւն, յանկարծ նկատեցի ծառի բարձրումը մէկ թռչունի բուն. տեսնելը և ծառը բարձրանալը մէկ վայրկեանի գործ էր, բայց ի՞նչպէս նկատագրեմ ձեզ իմ զարմանքը այդ տեսարանի վերայ, որը բացվեց իմ առաջիս: Իմ առաջիս բացվեց ծովը բոլոր իւր մեծութեան մէջ. այս զարմանալի տեսարանը առաջին անգամից յափշտակեց իմ ուշադրութիւնս. ես մոռացայ թռչունի բունը: Մոռալ և անհասկանալի ինձ համար պատկերներ լցվեցին իմ մտքիս մէջ: Յանկարծ ուշադրութիւնս դարձրի միւս կողմը, և մի նոր առարկայ կայծակի արագութեամբ զարթնացրեց սրտիս մէջ յիշատակները իմ հին կեանքիս. այդ իմ ծնողաց տունն էր: Մէկ անյաղթելի զօրութիւն հարկադրեց ինձ վեր դալ ծառիցը ու տարաւ մօտիկ, մօտիկ դէպի այդ անծանօթ առարկան: Գուրս գալով անտառից ես մոռացայ տանը, ինչ տեղ տեսայ մի քանի երե-

խաներ, որոնք նստած տան մօտ պարապած էին անմեղ խաղերով։ Ես կանգնեցի նոցանից մի քիչ հեռու, և նոքա ինձ չը նկատեցին։ Աւերձապէս ես աւելի մօտացայ նոցա, տխրալի ձայնը դուրս եկաւ իմ կուրծքից, և ես ակամայ պարզեցի նոցա ձեռներս "Մայրիկ, մայրիկ" կանչեց յանկարծ իմ փոքր եօթն տարեկան քորս, "շուտով եկէ՛ք այս տեղ, նայեցէ՛ք նայեցէ՛ք", մարդկային ձայնը, ձայնը իմ քրոջ, խօսքը մայրիկ, զարթնացրին իմ հոգուս մէջ վաղուցվայ մոռացած զգացմունքները, բայց ես նոցա չէի հասկանում։ Իմ բարի մայրս երեսեքանց ձայնին դուրս եկաւ մեզ մօտ, և տեսնելով ինձ ձեռներս պարզած "Աղորմած Աստուած", կանչեց նոցա, "այս Քրիցն է", և ընկաւ վզովս։ Մէկ վայրկեանում շրջապատեցին ինձ, եղբայրներս, հայրս, մայրս և մեր ծառաները։ Մայրս պինդ սղմեց ինձ իւր կուրծքին, բայց ես չէի կարողանում պատասխանել նորա փայփայ յանքներին։ Հետագայ պատմութիւններն իմ ծրնողաց հասկացրին ինձ ինչ էր պատահել այն ժամանակը հետո։ Ես կանգնած էի սառած ինչպէս մի անշունչ առարկայ։ Մութը յիշատակները անցնալ կեանքիս պատերազմում էին իմ վայրենի կեանքի սովորութիւնների և սիրոյ հետ։ Դէպի իմ անուցիւս անհասկանալի տրտմութիւնը և ակամայ երկխոյր յանկարծ սղմեցին սիրտս։ Տուտո՛ւ, Տուտո՛ւ, գոռացի ես ու դուրս սրծայ մօրս զրկիցը և սաստիկ կծեցի նորա ձեռը։

Գժուարութեամբ՝ ըռնեցին ինձ, կապեցին ձեռներս և ոտներս ու տարան տուն, որտեղ մի քանի ժամանակից յետոյ ես հանգարտեցի։ Իմ նոր մարդ փոխարինելու կատարվեց փոքր առ փոքր, բայց բաւականին շուտ։ Առաջի շարժին ես սկսեցի արդէն հասկանալ իմ ազգականներիս խօսքերը։ Շուտով ինքս էլ սկսեցի խօսել։ Որով շատ ուրախացրի մօրս, նա վախենում էր թէ ես բոլորովին կորցրած կը լինիմ ընդունակութիւնը խօսելու։ Երեք կամ չորս ամիսում իմ ծնողացս մօտ վերադառնալուց յետոյ՝ իմ մէջ չ'մնաց ոչինչ վայրենութեան նշան, բացի սաստիկ ուժից և թեթեւութիւնից։ Երկարատեւ անտառումը մնալս ոչինչ մնասակար ազդեցութիւն չէր ունեցել մինչև անգամ խելքիս վերայ։ Երևում էր, որ բնութիւ-

նը կամենում էր ինձ վարձատրել իմ կորցրած ժամանակիս փոխարէնը, որովհետեւ իմ յառաջագիմութիւններս ուսման մէջ այնքան մեծ էին և արագ, որ շուտով ես անցկացայ բոլոր իմ հասակից երեխաներից։ Այնու ամենայնիւ իմ սրտիս խորքումը մնացել էր սէր դէպի իմ վայրենի անուցիւր, բայց մինչև հիմայ էլ չեմ հասկանում, ինչ ծածուկ ստիպմունքով, ես միշտ աշխատում էի ծածկել այդ զգացմունքը իմ ծնողից։ Արեւի է այդ սորանից է, որ իմ ծնողքս միշտ ցոյց էին տալիս առանձին մի զըզուանք դէպի կապիկները։ Այդ անբաղդ անասունները այնպիսի սարսափանք են քցել բոլոր Բորնէօ կղզու բնակիչների վերայ, որ նոցա մէկի սպանելը համարվում էր մինչև անգամ շատ յաջողակ անցք։ Ես շատ անգամ մտածում էի, որ իմ բարի Տուտուն տրտմելով իմ հեռաւորութիւնովս՝ ման է գալիս ինձ ամեն տեղ անտառումը, ծառերի և զաղաների մէջ, եւ սարսափում էի մտածելու, որ չ'լինի թէ ինձ մանգալու ժամանակը նա մօտենայ մեր տանը և անողորմ զիւլլէն ծակի նորա սիրտը, և ես կըտեսնեմ նորա լալը մեր բակումը քաշ տալու։ Ես երեակայում էի, որ իմ աչքի առաջը իմ բարեբաղին, իմ երկրորդ մօրը անողորմաբար քրքրում են, և նորա անգամները քցում են սոված շների առաջը։ Այդ բոլորներին յուսահատութիւնը սղմում էր իմ սիրտս։ Ես սրտովում էի և դառնում էի անընդունակ ուսման մէջ ու իմ սիրելի խաղերս չէին կտրողանում ինձ ուրախացնել։ Ես լսում էի ինձ ծանօթ ձայնը Տուտուի, ինձ երևում էր, որ նա ինձ կանչում է իւր մօտ, և ես համարեալ թէ պատրաստ էի լինում վերադառնալ անտառը։ Անցկացաւ երեք տարու մօտ իմ ծնողաց տուն վերադառնալուց յետոյ։ Մէկ երեկոյ բոլոր մեր գերդաստանը հաւաքուած մեր տան առաջի տափումը զուարճանում էր գեղեցիկ օշով։

Մեղանից չորս վերտտ հեռաւորութեամբ զրտնրվում էր անտառը։ Յանկարծ մի սաստիկ ձայն լսուեց անտառիցը, եւ վեր թռայ տեղիցս, եւ ճանաչեցի ձայնը իմ խեղճ Տուտուի։ "Այս ի՞նչ ձայն է" հարցրեց մայրս։ "Այս մէկ քանի ժամանակ է՝ պատասխանեց հայրս, "որ այդ անխճած կապիկները

սխեղ են կրկին երեւել մեր ասն խնամ, բայց ես արգէն տեսել եմ՝ իմ՝ պատրաստութիւնս, մեզ միշտ փունճեմանք պատրաստի լցրած «հաղածներ»։ Ես սարսափեցի, սարսուռը անցկացաւ մարմնովս։ Ես պատրաստ եմ կեանքս զոհելու, միայն իմե՛կ փաշտեման՝ զգուշացնել իմ՝ մտաշէնը, բայց իմ՝ քանակից խիստ նպաստ՝ էին, մտաին սլ անտառին ոչ ինչ հնար չկար, և էմէ՛կ կարգանայի էլ խափել անապոստոլի ինչպէս փարզ էր հասկացնել նորան փառնորդ, որին նա պէտք է եմքարհուէր։ Թուստհաստութիւնը ստատկացաւ աւելի, երբ որ տեսայ, որ պէնչ չեմ՝ կարող անել, և ես լայ էսու ձայրս նպեղ վերաւ մէկ բան տակ մերս անանքին, և ինձ տարան տուն քնացքին։ Իմ անկողինս լցած էր լուսամտովի մաս։ Ես լուսմ էր ինչպէս լուսնում՝ էին շնորհին, ինչպէս ման էին գալիս տան շորս կողմով ծառաները՝ և չիշխեցանում էին հրաշմաներով։ Մէկը նայանից կանգնեց լուսամտին առաջին, ու ես լսեցի սուրբի ու շափմանի ձայնը։ Ինձ վրայ տակց ստոր քրտնորդ։ Ես սաղ գիշերը սպեմը էր անում իմ՝ խեղճ Թուստի ազատութեան համար։

Մի քանի օր էլ զեւ պահպանում էին տանը կապիկներէն։ Անմ՝ կարող ձեզ նկարագրել պն գրութիւնը, յարում ես ցանուում էր, ես պէտք է ծանկէի իմ՝ զգուշանկներս, ոչ որ նայա չէր հասկանում, լսողիքեան սարսափանքով և զգուշանքով էին խոսում՝ պն առաջիկայի վերայ, որին ես ստատիկ սիրում էր։ Աւերակալս իմ՝ ծնողքս երեւցնում էլ պնպէս չէին փոխանում գիշերուպ պաշտպանելին էլ պնքան խիստ չէին, և յետոյ լսողութեան զազարեցին։ Բայց ես էլ չկարողացայ հանգստանալ։ Միայն որ իմ՝ անբազա մտաշէնը կարող է բանուիլ ու սպանուիլ, ինձ ստատիկ ամենում էր, և ամեն անգամ՝ երբ որ ես պարհում էր լինելու, տեսնել էի ցիւում՝ չեմ՝ լսել արգեւք ինձ ծանոթ ձայնը։ Մէկ գիշեր ինձ երեւց, որ մէկը շանկում է լուսամտս, ես վեր կացայ անկողնիցս և լուսնեակ լցրի առաջին քանակից իմ՝ մտաշէնս։ Ինչպէս նկարագրեմ ձեզ պն, ինչ որ ես գգում էր պն միջոցին, ուրախութիւնը, որ նորան տեսնում եմ և երկեղս՝ որ չլինի իմե՛կ նորան բանին և սպաննին, փոխանալի վրդափում

էին սիրաւ։ Կանայ լայց արի լուսամտաւ, ես մեկնեց ինձ լուսմը, որը ես սպեղի փարեքիս։ Նորա քերուչ փափայանքները միտս բերեցին իմ՝ անտառումը անցկացրած քաղաւար և անհայ կեանքս։ Ես մէկ ցանկացայ վերապանալ անտառը, բայց սերը գեղի իմ՝ ծնողքս երբարհերս և քրքիւնս յաղմեկին պզ ցանկութեանը։ Ես պն մանկանի տան և մէկ տարեկան էր և հասկանում էր արգէն իմ՝ քաղաւարութիւնս։ Մնացելով, որ ես շատ սիրում էր իմ՝ խեղճ Թուստին, պնու ամենայնիւ հասկանում էր ցանալ ցանութիւնը մարդի և կապիկների մէջ։ Նորան փափայեցելով ես աշխատեցի զոյց տալ նշաններով, որ նա հեռանայ, ես կարծես իմե՛կ հասկացաւ ինձ, կայծակի արագութեամբ փոխաւ ու հեռացաւ սլ լիցս։

Այդ ժամանակից իմ՝ բարի Թուստն ամեն գիշեր գալիս էր ինձ տեսնելու, և երկար ժամանակ մեր տեսութիւնը լինում էր առանց արգելքի։ Մափադար ես սպասում էր նորա գալուստին։ Իմ՝ սոր աւքերս հեռուից անապատում էին նորան լուսեցելով մնւմը գիշերուանը, և ես առաջուպ լայց էր անում լուսամտաւ, երբեմն քուն տանում էր, ևն ժամանակը Թուստն զգուշութեամբ լայց էր անում լուսամտաւ, որը ես երբեք չէի փակում, մեկնում էր ինձ լուսմը և զարմեացնում էր։ Ասմը, իմ՝ սիրաւ ժամապաշտակից պն սարսափելի անքրը, որը պէտք է զազարեցնէր մեր տեսութիւնները։

(Թեւեթա՛ն է յեռալուստ։)

Բ Ա Ր Ո Յ Ա Կ Ա Ն

ՄԵՌԵՆԼԻ ՍՈՒԳ:

"Ո՛ր է պարտ քրիստոնէից սուգ տանուի ի վերայ մտերոյ, ոյլ լացին չըկայր, և կոծեցին Թերմաստաւ"

Մալք:

Անցեալ օրին իր լուսաւորեալ մտերիմ՝ բարեկամին մէկը հանգիստեցաւ, ինձ, յանկարծ սխեղ